

Toespraak burgemeester Lichtenberg

Raadsvergadering 21 december 2021

Conclusie rapportages oud-burgemeester Van der Lely

Geachte leden van de gemeenteraad, geachte inwoners,

“Oorlog werkt generaties lang door. Nu, 75 jaar na onze bevrijding, zit de oorlog nog steeds in ons. Het minste wat we kunnen doen is: niet weggijken. Niet goedpraten. Niet uitwissen. Niet apart zetten. Niet ‘normaal’ maken wat niet normaal is.”

Dit zijn letterlijk de woorden die Koning Willem-Alexander sprak op De Dam in Amsterdam op 4 mei 2020. Hij sprak daarbij over de Tweede Wereldoorlog, over de verzetshelden maar ook over hen die slachtoffer waren en die zich onvoldoende gehoord, onvoldoende gesteund en in de steek gelaten voelden. Omdat Nederlanders wegkeken, landgenoten die niet durfden of wilden ingrijpen toen bijvoorbeeld de transporten naar de kampen werden voorbereid.

De afgelopen decennia hebben vele professionele en bekwame onderzoekers het handelen van Nederlanders en van de Nederlandse overheid in de oorlogsjaren onder de loep genomen.

Deze onderzoeken zijn zeer waardevol. Het is van groot belang dat wij blijven kijken naar ons eigen verleden en dat wij blijven leren en ons hoeden gemaakte fouten in de toekomst te voorkomen.

In Altena hebben de heren Van Straten en Nijst de gedragingen van oud-burgemeester Jacob van der Lely van Woudrichem onderzocht. Ze hebben daar in 2020 een tweetal rapporten over uitgebracht en aangeboden aan het gemeentebestuur met het verzoek de laatste drie jaren van zijn burgemeesterschap te beschouwen, te veroordelen en hiervoor excuses aan te bieden. In hun rapporten wordt een aantal gedragingen en feiten beschreven waaruit volgens de schrijvers zou blijken dat deze burgemeester voor dat handelen als persoon veroordeeld zou moeten worden.

Jacob van der Lely was in februari 1925 benoemd in Woudrichem en vervulde naast zijn burgemeesterschap ook diverse nevenfuncties in de plaatselijke gemeenschap, onder andere bij de Boerenleenbank en de Nederlands Hervormde Kerk. In 1931, 1937 en in januari 1943 is hij telkens herbenoemd. Voor zover bekend was de Woudrichemse bevolking tevreden over hem. In december 1943 - midden in de oorlog - overleed hij als gevolg van ziekte.

Omdat het hier gaat om gedragingen van een vertegenwoordiger van het overheidsgezag in Altena in de Tweede Wereldoorlog heeft het huidige gemeentebestuur gemeend zorgvuldig onderzoek te moeten laten doen naar dit handelen en dit ook te duiden naar die tijd bijna 80 jaar geleden. Het Streekarchief Langstraat Heusden Altena heeft een uitgebreid onderzoek gedaan en alle archieven ook die met betrekking tot de zogeheten Bijzondere Rechtspleging geraadpleegd. Het Nederlands Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies heeft achtergrondinformatie verstrekt over het overheidshandelen in Nederland en de positie van burgemeesters in het bijzonder.

Naast alle feiten en gedragingen heeft het Streekarchief ook een duiding gegeven van het handelen van de oud-burgemeester in oorlogstijd. De rapportage is begin september verschenen en integraal te lezen op de website van het Streekarchief.

Het rapport van het Streekarchief maakt duidelijk dat er geen aanwijzing is dat oud-burgemeester Van der Lely actief, ongevraagd of op eigen initiatief medewerking heeft verleend aan de bezetter. Hij was een burgemeester die reageerde op een van hogerhand aan hem voorgelegd verzoek. Maar hij heeft geen enkele keer op eigen initiatief de bezetter geholpen. Ook was er nimmer sprake van persoonlijk gewin. Jacob van der Lely voldoet daarmee in veel opzichten aan het bekende cliché van de 'burgemeester in oorlogstijd'. Deze uitdrukking verwijst naar de dwangpositie waarin Nederlandse burgemeesters zich tijdens de Tweede Wereldoorlog bij hun taakuitvoering bevonden. Zij voelden zich gedwongen om ten behoeve van het grotere belang op hun post te blijven en te redden wat er te redden viel. Daarbij was het niet altijd mogelijk om moeilijke keuzes uit de weg te gaan en schone handen te houden.

Na de oorlog in 1946 heeft de heer Kuypers, wethouder in de tijd van burgemeester Lely en bekend als leider van het verzet in Woudrichem, zich in positieve zin uitgelaten over burgemeester Jacob van der Lely.

Gezien deze karakterisering en gelezen het rapport van het Streekarchief, met inachtneming van de mogelijke motivatie voor het reactief handelen van Jacob van der Lely en het totale beeld van duiding van feiten en omstandigheden, is het gemeentebestuur van Altena van oordeel dat het niet passend is over hem te oordelen als mens en hem als een “foute burgemeester” te veroordelen.

De rapportages van de heren Van Straten en Nijst alsmede het rapport van het Streekarchief ondersteunen wel het bestaande beeld van het overheidsoptreden in de oorlogsjaren. Een beeld dat onmiskenbaar duidelijk maakt dat de nazi's de Nederlandse overheidsdienaren gebruikten en konden gebruiken om in een kort tijdsbestek op accurate wijze gruwelijke misdaden te kunnen plegen.

Daarom sluit het college vol overtuiging aan bij de excuses die de Minister-President eerder heeft gemaakt voor het Nederlandse overheidshandelen van toen waar hij zei dat “De Nederlandse regering in de oorlog tekort is geschoten als hoeder van recht en veiligheid.” Uit deze lokale onderzoeken blijkt dat dit ook in Altena het geval is geweest.

Vanuit die constatering meent het gemeentebestuur dat onze aandacht blijvend gericht moet zijn op de slachtoffers die gevallen zijn. De voormalige gemeente Woudrichem heeft zich in de afgelopen decennia al vaker ingezet om de Joodse slachtoffers te gedenken en te herdenken. Met name oud-burgemeester Worrell heeft zich hiervoor sterk gemaakt.

Zo is in 1991 een gedenkteken naast het gemeentehuis onthuld waarbij nadrukkelijk ook is stilgestaan bij de Joodse slachtoffers en er is een straat naar de familie Benjamins vernoemd. Vanuit Woudrichem is er al een bijdrage geschonken aan het Holocaust Namenmonument van Daniel Liebeskind waar alle 102.000 namen van de slachtoffers worden herdacht. Vanuit respect voor alle Joodse slachtoffers uit Altena doneren wij ook een extra bedrag van € 1.000, voor het beheer van dit monument in Amsterdam.

Koningshuis, overheid, onderzoekers, betrokkenen, we zijn het op één punt allemaal met elkaar eens:

We moeten de verhalen blijven vertellen en blijven doorgeven aan onze kinderen en kleinkinderen.

daarom zijn onderzoeken als deze, gedaan door heren Van Straten en Nijs en door het Streekarchief, van grote waarde. Deze onderzoeken leren ons het verleden beter te begrijpen en levend te houden. Helpen ons te reflecteren en hopelijk dezelfde fouten niet meer te maken. En ook al kunnen we vandaag de dag, keuzen en gedragingen anders of verschillend waarderen. Ook al zijn we het daarin niet met elkaar eens, respectvol blijven luisteren naar die verhalen is een verworvenheid van onze vrijheid nu.

In Altena is veel gebeurd tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ik noem u alleen maar de razzia's in Veen, de Merwedegijzelaars, de liniecrossers en de beschietingen in de frontlinie tijdens de winter van 1944. Hier in Altena ligt een oorlogsverleden dat nooit vergeten mag worden. Dat levend moet worden gehouden en doorgegeven moet worden aan volgende generaties.

Dat zijn wij verplicht aan hen die het slachtoffer zijn geworden, maar ook aan onszelf zodat wij blijven herinneren.

Het college wil zich inzetten om samen met inwoners educatieve projecten mogelijk te maken die ons leren hoe het was. Projecten die ons leren dat respect voor elkaar en voor elkaars mening een van de verworvenheden is van de vrijheid die we nu hebben. En dat dit nooit vanzelfsprekend is. Het is daarbij onze insteek om samen met onze inwoners de tastbare herinneringen aan de oorlog blijvend te bewaren en een ruimte te geven waar deze verhalen verteld kunnen worden. Daarover gaan wij graag met de diverse initiatieven het gesprek aan.

Niet vergeten, niet weggijken en de herinnering levend houden. Dat is onze taak. Dank aan iedereen die hier een bijdrage aan levert.